

ФЕРМЕР ХҲЖАЛИКЛАРИДА ЧОРВАЧИЛИК МАҲСУЛОТЛАРИ ЕТИШТИРИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ - КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШНИНГ УСТУВОР ЙЎНАЛИШЛАРИДАН БИРИДИР

**Маматкулов Бахтиёр Халмурадович -
Тошкент молия институти “Статистика ва эконометрика”
кафедраси доценти, иқтисод фанлари номзоди**

Аннотация. Республикаимиз фермер хўжаликларида чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ривожлантириш - камбағалликни қисқартиришнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Чорвачилик тармоғини жадал ривожлантириш, замонавий ва инновацион услубларни жорий этиш натижасида маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва турларини кенгайтирилди ҳамда аҳолини маҳаллий шароитда ишлаб чиқарилган сифатли ва арзон чорва маҳсулотлари билан узлуксиз таъминланди. Бундай натижаларга халқимизнинг фидокорона меҳнати ҳамда табиий ва иқтисодий омиллардан, айниқса, фермер хўжаликлари фаолияти самарадорлигини ошириш эвазига эришилмоқда. Мустақиллик йилларидан бошлаб мамлакатимизда гўшт ва гўшт маҳсулотларининг амалдаги ишлов бериш жараёнларига янги технологиялар жорий этилди. Хусусан, чорва моллари зотини яхшилаш борасида кенг қамровли, шу билан бирга пухта ўйланган ишлар амалга оширилди. Шу сабабли, Ўзбекистон Республикаси фермер хўжаликларида чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқаришни ривожлантириш камбағалликни қисқартиришнинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

Таянч нушунчалар: Қишлоқ хўжалиги, агросаноат мажмуи, фермер хўжаликлари, таркибий ислохотлар, озиқ-овқат хавфсизлиги, чорвачилик маҳсулотли, замонавий технологиялар, ем-хашак базаси.

Аннотация. Развитие животноводства в фермерских хозяйствах страны является одним из приоритетов сокращения бедности. В результате быстрого развития сектора животноводства, внедрения современных и инновационных методов, объем и разнообразие продукции были увеличены, а население обеспечено качественной и доступной продукцией животноводства местного производства. Такие результаты достигаются за счет самоотверженного труда нашего народа и повышения эффективности природных и экономических факторов, особенно фермерских хозяйств. За годы независимости в существующие процессы переработки мяса и мясопродуктов в нашей стране были внедрены новые технологии. В частности, проделана большая, продуманная работа по улучшению породного поголовья. Поэтому развитие животноводства в фермерских хозяйствах Республики Узбекистан является одним из ключевых вопросов сокращения бедности.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, агропромышленный комплекс, фермерские хозяйства, структурные реформы, продовольственная безопасность, продукция животноводства, современные технологии, кормовая база.

Abstract. The development of animal husbandry in the country's farms is one of the priorities for poverty reduction. As a result of the rapid development of the livestock sector, the introduction of modern and innovative methods, the volume and variety of products have increased, and the population is provided with high-quality and affordable local livestock products. Such results are achieved due to the selfless labor of our people and increasing the efficiency of natural and economic factors, especially farms. Over the years of independence, new technologies have been introduced into the existing processes of processing meat and meat products in our country. In particular, a great deal of thoughtful work has been done to improve the breed population. Therefore, the development of animal husbandry in farms of the Republic of Uzbekistan is one of the key issues in poverty reduction.

Keywords: Agriculture, agro-industrial complex, farms, structural reforms, food security, livestock products, modern technologies, fodder base

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётида чорвачилик соҳаси муҳим ўрин эгаллайди. Фермер хўжаликларида чорвачилик маҳсулотли ишлаб чиқарилиши муҳим ижтимоий аҳамиятга эга бўлиб, қишлоқ аҳолиси учун муҳим даромад ва озиқ-овқат манбаи ҳисобланади. Чорвачилик хўжаликларининг кичиклиги уларга замонавий технологияларни жорий этишда муайян қийинчиликлар туғдирмоқда ва чорвачиликда кўлам миқёсидаги самарадорликка эришиш имкониятини чеклаб қўймоқда, бунинг натижасида сут соғиб олишнинг самарадорлиги паст бўлиб қолмоқда. Чорвачилик тармоғи ривожланишда бир қатор қийинчиликларга дуч келмоқда. Улардан бири - озуқа экинлари майдонининг 1991 йилдан буён 70 фоиздан кўпроққа қисқариши сабабли пайдо бўлган ем-хашак танқислиги ҳисобланади. Ушбу муаммо ерни бошқа экинлар, асо-

сан буғдой ва пахта учун тақсимлангани сабабли пайдо бўлди. Яна бир муҳим муаммо чорвадорлар учун зарур хизмат кўрсатиш инфратузилмасининг талаблар даражасида ривожланмаганлиги ҳисобланади. Ушбу ҳолат республикада хом-ашё, озиқ-овқат маҳсулотлари ва халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқариш ривожлантирилишини тақозо этмоқда.

2020 йил бўйича Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажми 93,6 трлн. сўмни ёки 2019 йилнинг мос даврига нисбатан 102,7 % ни, шу жумладан, деҳқончилик маҳсулотлари – 39,4 трлн сўмни (104,0 %), чорвачилик маҳсулотлари – 54,2 трлн сўмни (101,6 %) ташкил қилди [7, 142 бет].

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганидек: - «Янги йилда

иқтисодий ислохотларнинг пировард мақсади камбағалликни қисқартириш ва аҳоли фаровонлигини оширишдан иборат бўлади. Ушбу стратегик мақсадларга ҳамма учун тенг имконият яратадиган юқори иқтисодий ўсиш ҳисобига эришилади.

Сўнгги тўрт йилда иқтисодиётимизнинг барча жабҳаларига бозор механизмларини жорий этиш борасида жиддий қадамлар ташланди.

Эндиги вазифа – чуқур таркибий ислохотлар орқали узоқ муддатли барқарор ўсишнинг пойдеворини яратишдан иборат. Шуларни инобатга олиб, кейинги йилда қуйидаги йўналишларда кенг қамровли ишларни амалга оширамиз. Биринчидан, камбағалликни қисқартириш борасида комплекс ёндашув ва ностандарт усулларни жорий этамиз.

Бир ҳақиқатни аниқ тушуниб олишимиз керак – камбағаллик масаласи кредит, ижтимоий нафақа ёки уй бериш билан ўз-ўзидан ҳал бўлиб қолмайди.

Бунинг учун таълим, соғлиқни сақлаш, касб-хунарга ўқитиш, ичимлик сув, энергия ва йўл инфратузилмаси билан боғлиқ комплекс муаммоларни ҳал этиб бориш керак». [1, 2-бет]

Ўзбекистон Республикасида чорвачиликни ривожлантириш қандай аҳволда эканлигини аниқлаш учун аввало чорва моллари бош сони билан таркибини аниқлаб олиш лозим. Чорва маҳсулотининг ҳажми ҳам шунга боғлиқ. Чорва моллари сонининг ҳаракатини кузатиш, умуман сони ва таркибини белгилаш уларнинг хўжалик категориялари, туманлар, вилоятлар бўйича тақсимланиши, чорва молларини урчитиш, чорвачиликни ривожлантириш, чорвачилик маҳсулотларини тайёрлашни режалаштириш, молхоналар қуриш, ем-хашак базасини кенгайтириш, ишчи кучи билан таъминлаш ва чорвачиликдаги иш жараёнларини механизациялаш ва автоматлаштириш соҳасида қатор тадбирларни ҳал этиш учун ҳам зарурдир.

Жадвал маълумотлари таҳлил қилинганда, 2018 йилда 2016 йилга нисбатан Ўзбекистон Республикасида йирик шохли қорамоллар бош сони 632,7 минг бошга, яъни 5,2 фоизга, шундан сигирлар 408,7 минг бошга, яъни 9,7 фоизга, қўй ва эчкилар 1882,6 минг бошга, яъни 9,6 фоизга, отлар 21060,0 минг бошга 9,5 фоизга, паррандалар 19337,1 минг бошга, яъни 28,8 фоизга ошган. Аксинча, чўчқалар 26662 минг бошга, яъни 31,2 фоизга камайган (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистон Республикаси фермер хўжаликларида чорва моллари бош сонининг ўзгариши (минг бош)

Кўрсаткичлар	2016 йил		2017 йил		2018 йил		2018 йил 2016 йилга нисбатан	
	Минг бош	Ўтган йилнинг мос даврига нисбатан %	Минг бош	Ўтган йилнинг мос даврига нисбатан %	Минг бош	Ўтган йилнинг мос даврига нисбатан %	(+;-)	(%)
Йирик шохли қорамоллар	12181,4	104,6	12471,0	102,4	12814,1	102,8	632,7	105,2
шундан, сигирлар	4217,3	101,0	4336,5	102,8	4626,0	106,7	408,7	109,7
Қўй ва эчкилар	19697,9	103,0	20640,9	104,8	21580,5	104,6	1882,6	109,6
Чўчқалар, бош	85518	97,4	75255	88,0	58856	78,2	-26662,0	68,8
Отлар, бош	221410	102,1	230593	104,1	242470	105,2	21060,0	109,5
Паррандалар	67037,7	109,3	74870,1	111,7	86374,8	115,4	19337,1	128,8

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2016-2018 йиллар бўйича статистик ахборотномаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

Ўзбекистон чорвачилик секторида миллий озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш асоси бўлган пахта ва буғдойга – қишлоқ хўжалиги экинларининг асосий товарларига қўшимча равишда - ялпи қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг 40 фоиздан ортиғини беради. Давлат статистика қўмитаси маълумотларига кўра, чорвачилик қишлоқ аҳолисининг муҳим даромад манбаи ва деҳқон хўжаликлари умумий даромадининг 10 фоизга яқинини ташкил этади. Шунга қарамай, Ўзбекистонда чорвачилик сектори таркибининг ҳаддан зиёд номутаносиблиги кўзга ташланади: бутун чорва ва соғин сигирлар майда деҳқон хўжаликларида жамланган – бунда битта қишлоқ оиласига 1 ёки 2 та сигир тўғри келади.

Ем-хашак билан боғлиқ вазият ҳам муҳим аҳамиятга эга: деҳқонлар сотиб олишга қодир озуқанинг паст сифати сут соғиб олиш ҳажмини яхшилаш йўлида жиддий тўсиқ бўлиши мумкин. Шу боисдан мазкур тадқиқотнинг ҳукуматга қаратилган асосий тавсияси чорвачилик сектори инфратузилмасини, шу жумладан, ем-хашак сифатини яхшилаш, уларнинг тақсимланиши, сунъий қочириш ва ҳайвонларнинг саломатлиги масалаларини қамраб олади. Ишлаб чиқаришнинг жисмоний омиллари учун хизмат кўрсатиш пунктларининг ташкил этилиши етарли эмас. Шу билан бирга, сут соғиш ҳажми ва даромадларни ошириш мақсадида деҳқонларни мукамалроқ амалиётга ўргатиш ва уни қабул қилишга рағбатлантириш билан шуғулланувчи

илғор билим ва тажрибани оммалаштириш бўйича хизматлар ходимлари ва мутахасисларини тайёрлаш ва сафарбар этиш лозим. Икки кенг тарқалган тармоқни – хизмат кўрсатиш станциялари ва илғор билим ҳамда тажрибани оммалаштириш марказларини бир пайтда ташкил этиш яқин келажакда ижобий самарага эришиш учун энг қисқа муддатларда амалга оширилиши лозим. Узоқ муддатли режалар ва чоратадбирлар чорвачилик секторидаги номуттаносибликларни тўғрилаш орқали ишлаб чиқариш ва маркетингнинг умумий самарадорлигини оширишга қаратилиши лозим. Умуман, чорвачилик фермаларини, яъни 50-100 бош сигирга эга фермерларни ташкил этиш ғояси шуни кўзда тутуди, улар битта сигирга эга деҳқонларга нисбатан чорвачилик маҳсулотларини иқтисодий жиҳатдан юқориқ самара билан етиштириш ва сотиш имкониятига эга бўлади. Барча деҳқон хўжаликлари ҳам шу йўл билан ривожланиши қийин, аммо кўпчилик бундай янада самарали чора-тадбирлардан фойдаланиб, ўз фаровонлигини ошириши мумкин. Бундай чора-тадбирлар ем-хашак етиштиришни кўпайтириш, бунинг учун эса экин майдонларини кенгайтириш, айна пайтда озуқа экинлари ҳосилдорлигини оширишни тақозо этади. Харидлар бўйича давлат шартномалари фермерлар давлатга ушбу мақсадда ажратиладиган экин майдонлари ҳажми кўрсатилмагани ҳолда, сотиши лозим бўлган пахта ва буғдой миқдорини кўзда тутиши керак.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганидек: - «Тармоқдаги ҳозирги ўсиш суръатлари бизни мутлақо қониқтирмайди. Бу борада бозор механизмларини кенг жорий этиб, фермер ва деҳқонлар манфаатдорлигини оширмас эканмиз, биз кутган сезиларли ўзгариш бўлмайди. Шу боис, пахта ва ғалла етиштиришга давлат буюртмасини бекор қилиб, ушбу маҳсулотларни бозор тамойиллари асосида харид қилиш тизимига босқичма-босқич ўтамыз. Агар бу йўлдан бормасак, фермер ва деҳқонларимиз маҳсулот етиштиришда эркин бўлмайди, улар ўзлари кутганларидек манфаат кўрмайди, ҳокимларнинг эса иш услуги ўзгармайди.

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармасини ислоҳ қилиб, аграр соҳанинг бошқа тармоқларига ҳам арзон кредитлар ажратиш йўлга қўйилади» [2, 4-бет]

Бугунги кунда мамлакатимизда камбағал аҳолининг асосий эҳтиёжларини кафолатли таъминлаши керак. Ушбу вазифа бўйича халқаро экспертлар билан чуқур таҳлил асосидаги ҳисоб-китоблар олиб бормоқда.

2021 йил 1 мартдан бошлаб, республикамиз аҳолисининг минимал истеъмол харажатлари эълон қилиниб борилади.

Шунингдек, камбағалликдан чиқиб кетишнинг энг муҳим шарти кишининг интилиши аниқ мақсад сари ҳаракати бўлиши ҳисобланади. Шу сабабли, давлатимиз томонидан 2021 йилда маҳаллаларда аҳолини касб-ҳунарга ўқитиш бўйича мингдан зиёд марказлар ташкил этиш вазифаси мақсад қилиб қўйилган.

Шу сабабли, касб-ҳунарга ўқитилган ҳар бир шахс учун ўқув марказларига 1 миллион сўмгача субсидия берилиши, бюджетдан 100 миллиард сўм ажратилиши, ўқув курсларини тамомлаб, ўз бизнесини бошламоқчи бўлган фуқароларга ускуналар харид қилиш учун 7 миллион сўмгача субсидиялар берилиши назарда тутилган.

Республикамиз вилоятларининг ҳар бир туманининг имкониятидан келиб чиқиб, деҳқончилик билан шуғулланадиган оилаларга 10 сотихдан 1 гектаргача ер майдонлари ажратилиши белгилаб қўйилди.

“Пандемия шароитида ўз ишини йўқотган аҳолини камбағалликка тушиб қолишига йўл қўймаслигимиз керак. Шунинг учун келгуси йилдан бошлаб янгича тизим жорий этилади. Унга кўра, вақтинча ишсизлик нафақаси 3 баробар (223 минг сўмдан 680 минг сўмга) оширилади ва бунда 6 та ҳужжат талаб этиладиган эски бюрократик тартиб бекор қилинади.

Камбағалликни қисқартириш борасида ҳудудлардаги ҳақиқий ҳолатга баҳо бериш, амалга ошириладиган ишлар ижросини назорат қилиш Олий Мажлис палаталари ва маҳаллий Кенгашларнинг диққат марказида бўлиши лозим. Умуман, ҳар бир туман ва шаҳар ҳокими бир ой муддатда ўз ҳудудида камбағалликни қисқартириш бўйича манзилли дастур ишлаб чиқиб, унинг ижроси бўйича ҳар чоракда маҳаллий Кенгашларда ҳамда оммавий ахборот воситалари орқали халққа ҳисобот бериб бориши зарур. Бу масала барча раҳбарларнинг биринчи даражали вазифаси ва иш самарасини баҳолайдиган асосий мезонга айланиши керак” [1, 2-бет].

Фермер хўжалиklarининг ишлаб чиқариш фондлари, шу жумладан, техник ресурслар билан таъминланиш даражасининг юқори даражага кўтаришни ҳисобга олиб, бу соҳада иқтисодий муносабатларни янада такомиллаштириш зарурияти туғилади. Чунки, дастлабки ташкил этилган кўпчилик фермер хўжалиklarида чорвачилик маҳсулотларини етиштириш жараёнларини, айниқса қўл кучи воситаларида бажариладиган жараёнларни механизациялаштириш долзарб масалалардан биридир.

Ўзбекистон Республикаси чорвачилик фермер хўжаликларига гўшт (тирик вазнда) етиштириш динамикасининг ўзгариши

Кўрсаткичлар	2016 йил		2017 йил		2018 йил		2018 йил 2016 йилга нисбатан	
	тонна	Ўтган йилнинг мос даврига нисбатан %	тонна	Ўтган йилнинг мос даврига нисбатан %	тонна	Ўтган йилнинг мос даврига нисбатан %	(+;-)	(%)
Ўзбекистон Республикаси	62156	106,6	69302	111,5	109487	158,0	47331	176,1
Қорақалпоғистон Республикаси	2009	107,2	2378	118,4	2775	116,7	766	138,1
вилоятлар:								
Андижон	4256	107,6	4897	115,1	9807	200,3	5551	230,4
Бухоро	5651	110,5	5955	105,4	7079	118,9	1428	125,3
Жиззах	1295	106,8	1341	103,6	2411	179,8	1116	186,2
Қашқадарё	4120	110,2	4707	114,2	5704	121,2	1584	138,4
Навоий	3193	111,1	4782	149,8	5792	121,1	2599	181,4
Наманган	3360	107,5	2674	79,6	4675	174,8	1315	139,1
Самарқанд	8605	104,9	16817	195,4	42259	251,3	33654	491,1
Сурхондарё	7450	99,1	6984	93,7	7238	103,6	-212	97,2
Сирдарё	1596	110,7	1037	65,0	1434	138,3	-162	89,8
Тошкент	10551	106,1	9144	86,7	10784	117,9	233	102,2
Фарғона	5780	109,2	3689	63,8	5315	144,1	-465	92,0
Хоразм	4290	106,7	4897	114,1	4214	86,1	-76	98,2

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2016-2018 йиллар бўйича статистик ахборотномаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

2-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, республика чорвачилик фермер хўжаликларига гўшт (тирик вазнда) етиштириш динамикасининг ўзгариши 2018 йилда 2016 йилга нисбатан 47331 тоннага, яъни 76,1 фоизга ошган.

Фермерларга экинлар таркибини мустақил тартибга солиш имконияти берилса, уларда ўзларига берилган ер майдонларини давлат харидлари учун мўлжалланган экинларни ва озуқа экинларини етиштиришни оптималлаштиришга рағбат янада кучаяди. Оқибатда катта ер майдонларидан маккажўхори ва беда каби озиқа экинларини етиштириш мақсадида фойдаланиш имконияти кенгаяди. Тадқиқотимиздан маълум бўлдики, озиқа экинлари учун қўшимча ер майдонларини ажратиш хўжаликлар даромадини кўпайтиради ва қишлоқ аҳолиси фаровонлигини янада оширишга хизмат қилади.

Ўзбекистон Республикаси бўйича барча тоифадаги хўжаликларда чорвачилик маҳсулотлари ўзгариш динамикасини таҳлил қилганимизда, 2019 йил 2010 йилга 1012,20 минг тоннага, 69,3 фоизга, сут етиштириш 4545, 3 минг тонна, 73,7 фоизга, тухум 4710, 0 млн донага, 2,5 мартага, асал 9829,8 тонна, 4 мартага, қирқиб олинган 8605,0 тоннага, 32,5 фоизга, олинган қорақўл 215,8 минг тонна 23,1 фоизга ошган, пилла 3777,7 минг тоннага, 15 фоизга камайган (3-жадвал).

Ўзбекистон Республикасида чорвачилик тармоғини жадал ривожлантириш аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш, айниқса, қишлоқ аҳолиси турмуш даражасини яхшилашда ва камбағалликни қисқартиришда муҳим ўрин эгаллайди.

Шу сабабли, республикада хўжаликлардаги чорвачилик маҳсулотларини қайта ишловчи корхоналарни қўллаб-қувватлаш, озуқа базасини кўпайтириш, наслчиликни яхшилаш, сунъий уруғлантиришни ривожлантириш ва наслчилик хўжаликларининг моддий-техника базасини мустақамлаш борасида чора-тадбирларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади.

2020-2022 йилларда хорижий давлатлардан импорт қилинган наслдор қорамол, қўй ва эчкиларни сотиб олган хўжаликларга ҳамда республика наслдор қорамолларни етиштирадиган наслчилик хўжаликларига субсидия бериш тартиби тўғрисида Низом (ЎЗР ВМ 12.05.2020 й. 280-сон қарорига 1-илова) 2020-2022 йилларда хорижий давлатлардан импорт қилинган наслдор қорамол, қўй ва эчкиларни сотиб олган хўжаликларга ҳамда республикада наслдор қорамолларни етиштирадиган наслчилик хўжаликларига субсидия бериш тартибини белгилайди. Чорвачилик маҳсулотлари етиштирувчи хўжаликларга давлат томонидан қуйидаги миқдорда субсидия ажратилади: республикадаги наслчилик хўжаликларига етиштириб сотилган наслдор қорамолнинг ҳар бир бошига 1 миллион сўм; хорижий давлатлардан импорт қилинган наслдор қорамолнинг ҳар бир бошига 2 млн. сўм, наслдор қўй ва эчкининг ҳар бир бошига 400 минг сўм.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 02.09.2020 Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 12.05.2020 й. 280-сон “Чорвачилик тармоғига давлат томонидан субсидия ажратишни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида”ги Қарорига қуйидаги ўзгартиришлар киритилади:

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

3-жадвал

**Ўзбекистон Республикаси бўйича барча тоифадаги хўжаликларда чорвачилик
маҳсулотлари ўзгариш динамикаси**

№	Маҳсулот тури	Ўлчов бирлиги	Йиллар										2019 йил 2010 йилга нисбатан	
			2010 й.	2011 й.	2012 й.	2013 й.	2014 й.	2015 й.	2016 й.	2017 й.	2018 й.	2019 й.	(+;-)	%
1.	Гўшт (тирик вазнда)	минг тонна	1 461,40	1 564,20	1 672,90	1 787,80	1 906,30	2 033,40	2 172,50	2 286,80	2 430,50	2 473,60	1 012,20	169,3
	шу жумладан:	х												
1.1.	йирик шохли қорамоллар, тирик вазнда	минг тонна	1 115,60	1 192,00	1 264,60	1 340,10	1 427,40	1 517,10	1 616,40	1 682,50	1 829,50	1 869,50	753,90	167,6
1.2.	қўйлар ва ечкилар, тирик вазнда	минг тонна	270,4	288,6	314	343,3	363,6	386,8	415,9	431	409,4	381,5	111,10	141,1
1.3.	чўчқалар, тирик вазнда	минг тонна	23,6	20,8	21,6	23,3	21,6	22,5	23,8	23,9	3,6	3,8	-19,80	16,1
1.4.	паррандалар, тирик вазнда	минг тонна	42,9	51,5	60,5	66,9	79,4	90,7	99,7	133,5	173	205,2	162,30	478,3
1.5.	бошқа турдаги моллар (отлар, туялар, қуёнлар ва бошқалар)	минг тонна	8,9	11,3	12,2	14,2	14,3	16,3	16,7	15,9	15	13,6	4,70	152,8
2.	Сут	минг тонна	6 169,00	6 766,20	7 310,90	7 885,50	8 431,60	9 027,80	9 703,40	10 047,90	10 466,40	10 714,30	4 545,30	173,7
2.1.	шундан: сигир сути	минг тонна	6 133,80	6 737,30	7 240,20	7 845,40	8 404,30	8 994,80	9 663,20	10 005,50	10 415,70	10 662,30	4 528,50	173,8
3.	Тухум	млн. дона	3 061,20	3 441,70	3 873,70	4 388,10	4 950,00	5 535,40	6 152,50	6 332,70	7 459,30	7 771,20	4 710,00	253,9
3.1.	шундан: товуқ тухуми	млн. дона	3 009,00	3 393,10	3 846,70	4 330,10	4 929,90	5 514,90	6 126,30	6 299,70	7 425,60	7 723,70	4 714,70	256,7
4.	Асал	тонна	3 171,90	3 795,10	4 887,50	7 196,00	8 750,70	10 157,00	12 050,00	11 737,60	12 578,40	13 001,70	9 829,80	409,9
5.	Қирқиб олинган жун	тонна	26 510,00	28 687,00	31 069,00	32 448,00	34 403,00	36 029,00	37 103,00	36 360,00	34 615,00	35 115,00	8 605,00	132,5
6.	Олинган қорақўл герилар	минг дона	934,9	1 022,30	1 116,90	1 062,10	1 061,30	1 032,00	1 055,40	1 075,10	1 085,20	1 150,70	215,80	123,1
7.	Пилла	тонна	25 151,80	24 666,90	25 011,70	25 445,30	26 115,80	26 293,00	26 355,60	12 480,30	17 912,30	21 374,10	-3 777,70	85,0

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2010 - 2019 йиллар бўйича статистик ахборотномаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ

Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Чорвачилик тармоғини давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида” 2020 йил 29 январдаги ПК-4576-сон қарорига мувофиқ Вазирлар Маҳкамаси қарор қилади:

“Хужжат билан 2021-2023 йилларда чорвачилик маҳсулотлари етиштирувчи хўжаликларга улар томонидан қўлда гилам тўқишга ихтисослашган хунармандлар ва ташкилотларга сотилган “меринос” зотли қўй ва “ангор” зотли эчкиларнинг жун учун субсидия ажратиш тартиби тўғрисидаги низом тасдиқланди.

Субсидия юридик шахсларга “меринос” зотли қўй ҳамда “ангор” зотли эчкилардан қириқиб олиниб, гилам тўқиш учун хунармандлар ва ташкилотларга сотилган ҳар бир килограмм жун учун қўй ва эчкиларни парвариш қилиш харажатларининг бир қисмини қоплашга 2000 сўмдан ажратилади.

Субсидия олиш учун ариза ва зарур хужжатлар билан чорвачиликни самарали ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш учун ташкил этилган туман комиссиясига мурожаат қилиш зарур. У 3 иш куни ичида субсидия ажратиш ёки ажратишни рад этиш тўғрисида қарор қабул қилади.

- Вилоят комиссияси ҳар йили 5 майга қадар келаси йил учун субсидия олувчилар рўйхатини шакллантиради. Мазкур рўйхатлар “Ўзбекчорванасл” агентлигига, шундан кейин Давлат бюджетига киритилиши учун Молия вазирлигига тақдим этилади.[3, 6-бет]

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29.01.2020 йилдаги 280-сон “Чорвачилик тармоғига давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғриси-

да”ги Қарорида “Кичик бизнес ва тадбиркорлик субъектларига эквиваленти 20 млрд. сўмдан ошмайдиган хорижий валютадаги кредитлар учун – банклар томонидан белгиланган фоиз ставкасининг 40 %гача, лекин 4 фоиз пунктдан кўп бўлмаган миқдорда тижорат банкларининг кредитлари бўйича фоиз харажатларини қоплаш учун компенсация тақдим этилади” – деб таъкидлаб ўтилди (2, 4-бет).

Ветеринария ва чорвачиликни ривожлантириш давлат қўмитасининг 20.12.2019 й. 14-сон “Қорақўлчилик субъектларига субсидия бериш тартиби тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги Қарори (АВ томонидан 24.01.2020й. 3213 –сон билан рўйхатга олинган) Ушбу Низом Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 16 августдаги ПК-4420-сон «Қорақўлчилик тармоғини комплекс ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарорига асосан қорақўлчилик субъектларига субсидия бериш тартибини белгилайди. Мазкур Низом талаблари 2019-2023 йилларда қорақўл ва қорақўлча тери етиштириб, экспортга сотадиган қорақўлчилик субъектларига нисбатан татбиқ этилади. Субсидияларни ажратиш Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджети маблағлари ҳисобидан амалга оширилади. Қорақўл ва қорақўлча терини ўзида етиштирмасдан аҳоли ва бошқа қорақўлчилик субъектларидан харид қилган ёки қорақўл ва қорақўлча терини экспортга йўналтирмаган қорақўлчилик субъектларига субсидия ажратилмайди. Қорақўл ва қорақўлча тери етиштириб, экспортга йўналтирувчи қорақўлчилик субъектлари субсидия олувчилар ҳисобланади. Субсидия экспортбоп қорақўл ва қорақўлча тери етиштириш учун сарфланган харажатларининг бир қисмини қоплашга йўналтирилади[4,2-бет].

4-жадвал

Ўзбекистон Республикаси чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш динамикаси

(% ҳисобида)

Йиллар	Барча тоифадаги хўжаликлар	Шу жумладан:		
		Фермер хўжаликлари	Деҳқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликлари	Қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотлар
2010	106,9	108,6	106,7	110,7
2011	108,0	110,2	107,5	119,3
2012	107,4	110,6	107,3	107,2
2013	107,3	108,3	107,1	112,6
2014	106,7	108,4	106,6	108,7
2015	106,9	105,7	106,9	107,1
2016	107,0	106,2	107,0	108,5
2017	104,1	96,7	104,5	101,7
2018	105,7	137,5	104,0	118,9
2019	101,6	113,8	100,2	123,5

Манба: Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2010 – 2019 йиллар бўйича статистик ахборотномаси маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилди.

Ўзбекистон Республикаси чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш динамикасини таҳлил қилганимизда, жадвал маълумотлари таҳлилдан кўриниб турибдики, барча тоифада-

ги хўжаликлар 2010 йилда 6,9 фоизга, фермер хўжаликлари 8,6 фоизга, деҳқон (шахсий ёрдамчи) хўжаликлари 6,7 фоизга, қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотлар

10,7 фоизга ошган. 2019 йилга келиб барча тоифадаги хўжаликлариди чорвачилик маҳсулотлари ишлаб чиқариш динамикасига 1,6 фоизга, фермер хўжаликлари 13,8 фоизга, қишлоқ хўжалиги фаолиятини амалга оширувчи ташкилотлар 23 фоизга ошганлигини кўришимиз мумкин (4-жадвал).

Хулоса қилиб айтганда, иқтисодий ётиш модернизация қилиш шароитида Ўзбекистонда фермер хўжаликлариди чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни ривожлантириш орқали камбағалликни қисқартириш учун қуйидаги ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайман:

Биринчидан, гўшт ва гўшт маҳсулотларининг амалдаги ишлов бериш жараёнларини тақомиллаштириш зарур. Чунки, асбоблар ва технологик жараёнлар, гўшт ва сут маҳсулотларини сертификатлаштириш тизимини жорий этиш ва ривожлантириш чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни самарадорлигини оширади.

Иккинчидан, амалдаги норматив ҳужжатларни қайта ишлаб чиқиш керак. Бу эса тадбиркорлик субъектларига гўшт-сут маҳсулотларини ишлаб чиқаришда озиқ-овқат қўшимчаларини ишлатишнинг янги технологияларини ишлаб чиқишда, сут маҳсулотларининг янги турларини (қатикли, творогли маҳсулотлар, қаймоқли пасталар, спредлар ва бошқалар) ишлаб чиқишда, қадоқланган гўшт-сут маҳсулоти миқдорининг мувофиқлиги, шунингдек, унинг па-

раметрларини амалдаги норматив ҳужжатлар талабларига мувофиқлигини баҳолашда қулайлик яратади.

Учинчидан, транспортда ташишнинг санитария-гигиена шартларини ўз ичига оладиغان, гўшт хом ашёсининг сифатини ошириш тизимини ишлаб чиқиш лозим. Чунки, молни сўйишдан олдинги тайёргарлик ва сўйиш жараёнида санитария-гигиена қоидаларига риоя қилиш ва тадбиркорлик субъектлари томонидан ишлаб чиқарилаётган, сақланаётган ва сотилаётган гўшт-сут маҳсулотларининг сифати ошишига олиб келади.

Тўртинчидан, фермер хўжаликлариди чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни жадал ривожлантириш халқимизни арзон, сифатли гўшт ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш, қишлоқ жойларида истиқомат қилаётган фуқароларнинг бандлигини ошириш ҳамда даромадларини кўпайишига замин яратади. Ўзбекистон аҳолисининг чорвачиликни ривожлантириш борасидаги тадбиркорлик ташаббусларини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш, ушбу тармоқда илмий ёндашувлар ва илғор замонавий технологияларни амалиётга тадбиқ этиш, импорт ўрнини босувчи ва экспортбоп чорва маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлашни рағбатлантириш, истиқболда аҳоли фаровонлигини юксалтириш ва камбағалликни қисқартиришга олиб келади.

Манба ва адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // "Халқ сўзи" газетаси, 30 декабрь 2020 йил № 275-276 (7746-7747).
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. // "Халқ сўзи" газетаси, 2020 йил 25 январь, № 19 (7521)
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 29.01.2020 йилдаги 280-сон "Чорвачилик тармоғига давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида" ги Қарори
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 12.05.2020 й. 280-сон "Чорвачилик тармоғига давлат томонидан субсидия ажратишни тартибга солувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тасдиқлаш тўғрисида" ги Қарори
5. Ўзбекистон Республикаси "Фермер хўжалиги тўғрисида" ги Қонуни. 2004 йил, 26 август (ўзгартириш ва қўшимчалар билан)
6. Ўзбекистон Республикасининг «Ер кодекси». -Т.: «Ўзбекистон», 1998, 44-модда
7. www.stat.uz - Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси расмий сайти

ТУРЛИ ХЎЖАЛИК ЮРИТИШ ШАКЛЛАРИДАГИ ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КОРХОНАЛАРИДА ГЎШТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИНГ АҲАМИЯТИ

**Кушаров Зоҳид Келдиёрович -
и.ф.н., доцент, Тошкент давлат аграр университети**

Аннотация. Ушбу мақолада пандемия шароитида турли хўжалик юритиш шаклларидаги қишлоқ хўжалиги корхоналарида гўшт ишлаб чиқаришнинг истеъмол бозоридаги, ижтимоий ва давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг аҳамияти ёритилган.

Калит сўзлар: технология, талаб ва таклиф, истеъмол, барқарор ўсиш, тадбиркорлик муҳити, инвестиция, хусусийлаштириш, наслдор қорамол, физиологик меъёр, озуқа экинлари, ветеринария хизмати.

Аннотация. В данной статье рассматривается значение мясного производства на потребительском рынке, социальная и государственная поддержка сельскохозяйственных предприятий различных форм экономической деятельности в условиях пандемий.

Ключевые слова: технология, спрос и предложение, потребление, устойчивый рост, предпринимательская среда, инвестиции, приватизация, племенной скот, физиологическая норма, кормовые культуры, ветеринарная служба.